

Mehmet Ersan, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*

Mustafa ALİCAN**

Devletlerin kuruluş ve yükselişleri kadar, çöküş ve dağılışı da önemlidir. Çünkü devletlerin kuruluş ve yükselişleri, iktidarın dışı doğru yayılması, yayıldığı alanı değiştirmesi, dönüştürmesi ve iktidar alanı haline getirmesini temsil ederken, çöküş ve dağılışı da, bir başka iktidar odağının berikinin aleyhine söz konusu süreçleri yaşaması anlamına gelir ki, her iki durumda da toplumsal yapı yeniden inşa edilir.

Tüm önemlerine ve tarihsel süreçteki etkinliklerine rağmen, “çöküş ve dağılışı” olguları, özellikle de çökenlerin ve dağılanların torunları tarafından pek ilgiye şayan bulunmaz. Yükselmeler, yayılmalar ve fetihler büyük ve kutsal kahramanlık anlatıları haline getirilirken, aynı kahramanların çöküş ve dağılışı utancıyla işaretlenerek bilinçdışı itilmeye çalışılır. Değer yargıları ile kuşatılır ve bugünün kavramları ile (tıpkı kahramanlık mitleri gibi) çarpıtılarak anlaşılır/anlaşılmaz hale getirilir. Tarihin tekerrür etmesinin nedeni budur: farklı tarihsel olguları kendi paradigması ile aynılaştıran modern bireyin kendi hakikatini üreten öznel bakış açısı.

Tarihin gerçek anlamıyla anlaşılabilmesi ve özellikle de bir ibret vesikası olarak referans kaynağı haline getirilebilmesi için şanlı yükseliş ve fetih dönemleri kadar, dağılışı dönemleri de incelenmeli, tarihsel olaylar mevcut bütün bulgulara ve verilere kadar analiz edilmelidir. Tarihsel olayların yaşadıklarımızla ve tarihsel şahsiyetlerin bizlerle olan aynılıklarını kavrayabilmenin, dünü ve günü olabileceği en gerçekçi yönüyle kavrayabilmenin yegane yolu budur.

Üzerinde yaşamakta olduğumuz Anadolu topraklarının Türkiye haline geliş sürecinin, tarihsel süreçte bu coğrafyada yaşamış olan devletlerin hem yükseliş hem de çöküşleri bağlamında değerlendirilmesi ile kavranabileceği gerçeği her türlü izahtan varestedir. Bu doğrultuda, özellikle Türkiye

---

* Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010, 190 s., 1. Baskı, ISBN 978-9944-722-70-4.

** Arş. Gör., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölüm, alicanmustafa@gmail.com.

Selçuklu Devleti'nin yarımada hüküm sürdüğü dönem iyi okunmalıdır. Ancak günümüz Türkiye'sinin sosyal, dinsel ve etnik biçimlenişinde son derece önemli olan bu dönemle ilgili çalışmalar henüz yeterli sayıya erişmiş değildir. En hacimlisini Osman Turan'ın *Selçuklular Zamanında Türkiye* adlı eserinin teşkil ettiği Türkiye Selçukluları ile ilgili çalışmalara, geçtiğimiz günlerde yayımlanan *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı* başlıklı eseri de eklemek gerekir.

Daha önce *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler* başlıklı çalışması ile bilinen Mehmet Ersan tarafından kaleme alınmış olan eser, Türklerin Anadolu'daki tarihinin çok önemli bir dönemini içeren Türkiye Selçuklu Devleti'nin uzun süren dağılışı dönemini incelemektedir. Oldukça sancılı geçen dağılışı sürecinde etkili olan iç ve dış dinamiklerin nazara verilerek çözümlendiği çalışma, daha sonra dünya tarihine damgasını vuran Osmanlı İmparatorluğu'nun yeşerdiği siyasal ortamın geniş ölçekli bir analizini yapması bakımından önemli olup Türkiye tarihinin belirleyici bir kesimine ışık tutmaktadır.

Ersan'ın eseri, 190 sayfa olup, "İçindekiler," "Önsöz," "Kısaltmalar," "Giriş," "Sonuç," "Bibliyografya" ve "Dizin" başlıklı kısımların dışında beş ana bölümden oluşmaktadır.

I. Bölüm, "Kuruluş ve Yükseliş Dönemlerinde Türkiye Selçuklu Devleti" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, sultanlar ve devlet adamları üzerinden Türkiye Selçuklularının siyasi durumu incelenmekte, Selçukluların, Anadolu'nun ekonomik gelişimini sağlamak üzere sürdürdükleri ekonomik politikalar üzerinde durulmaktadır. Ayrıca bu dönemde Yakınoğu ile Ortadođu'nun siyasi haritası incelenmekte, Türkiye Selçuklularının karşı karşıya olduğu sorunlar ve devletin varlığına yönelik olarak temayüz eden tehditler irdelenmektedir. Bunun yanında Yakın ve Ortadođu'da bulunan siyasal organizasyonların amaçları ve Türkiye Selçuklu Devleti karşısındaki durum ve pozisyonları analiz edilmektedir. Öte yandan aynı bölümde, Türkiye Selçuklularının son dönemlerinde Anadolu'da ve devletin dağılışı sürecinde çok önemli bir konuları ve payları olan Moğollar da inceleme konusu edilmektedir.

II. Bölüm'ün başlığı, "Siyasi Kurumlarda Çözüm"dir. Üç altbölümden oluşan bu bölümde, "Hükümdar ve Üst Yönetim" başlığı altında Türkiye Selçuklu Devleti'nde yaşanan idari sorunlar, siyasal hesaplaşmalar ve devlet adamları arasındaki mücadeleler işlenmekte, I. Alâeddin Keykubad'ın öldürülmesi ile neticelenen süreçte Sadeddin Köpek'in yürüttüğü faaliyetler nazara verilmektedir. "Devletin Moğol Hâkimiyeti Altına Sokulması" altbaşlığı altında Selçukluları Moğol boyunduruğına sürükleyen sürece ilişkin değerlendirilmeler yapılmakta, "İç

Çekişmeler” başlığını taşıyan altbölümde, devlet adamları arasındaki iktidar mücadelesi ve kardeş kavgaları irdelenmektedir. “1256 Yılı İşgalinin Sürece Etkisi” başlığını taşıyan son altbölüme gelince, bu kısım, bölünmeye giden süreçte yaşanan gelişmeleri konu edinmekte, Pervane Muineddin Süleyman'ın faaliyetlerini irdeledikten sonra, Muineddin sonrası dönemde Selçukluların faaliyetlerini incelemektedir.

“Sosyal Sorunlar” başlığını taşıyan III. Bölüm, Selçuklular döneminde Türkmenlerin sosyal ve siyasal konumunu inceleyerek başlamakta, Türkmenlerin giderek bir sorun haline gelişi ve birtakım isyan faaliyetlerine (örneğin Moğol istilasına tepki olarak isyan etmeleri) yönelmelerini tartışma konusu edinmektedir. Bu bölümde, ayrıca Harezmlilerin, Babaîlerin ve Hatiroğlu'nun isyanları masaya yatırılmakta, Baybars'ın Anadolu'ya gelişi, Karamanoğulları hareketi ve Abaka'nın Anadolu seferi incelenmektedir.

IV. Bölüm, “Ekonomik Sorunlar” başlığını taşımakta, “Ekonomik Yapıyı Bozan Gelişmeler” ve “Moğol Boyunduruğunun Ekonomiye Yansımaları” başlıkları altında sunulan iki altbölümden oluşmaktadır. İlk altbölüm, idari yapıda ortaya çıkan rahatsızlıkların, Moğol istilasının, devlet içinde meydana gelen isyanların, idari yozlaşmanın doğal bir sonucu olarak temayüz eden taht mücadelelerinin ve siyasal inhitat sebebiyle bozulan toprak düzeninin neden teşkil ettiği ekonomik sorunların incelenmesine ayrılmıştır. Diğer altbölümde ise, Moğol hâkimiyetinin ekonomik yansımaları, işgalcilerin dayattığı anlaşma koşullarından türeyen yükümlülükler ve bu yükümlülüklerin neden olduğu sorunlar irdelenmekte, Moğol elçilerinin ağırlanması ve armağan takdimi gibi konuların oluşturduğu ekonomik dayatmalar, Moğolların maliye sistemi üzerinde kurdukları sömürge düzeni çerçevesinde metne dökülmektedir.

V. ve son bölümün başlığı, “Türkiye Selçuklu Devleti'nin Sonu”dur. Bu bölümde, İlhanlıların Türkiye Selçuklu Devleti'nin topraklarını kontrol altında tuttukları dönemde tahta bulunan gölge sultanların (III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Mesud) saltanat dönemleri, bu dönemde yaşanan yeni isyan girişimleri, 1296-1298 yılları arasında Selçuklu tahtının boş kalması ve bu dönemde Selçuklu ülkesinin Moğollar tarafından dört mali bölgeye ayrılması ile III. Alâeddin Keykubad ile ikinci defa tahta çıkan II. Mesud dönemleri incelenmekte, hanedan mensupları ile ilgili son kayıtlarla bölüm sona erdirilmektedir.

“Sonuç” bölümünde, yazar, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yaşadığı çöküş sürecini ve dağılmayı değerlendirmekte, sosyal ve siyasal çöküşün nedenleri üzerinde düşünmektedir. Yazara göre, Türk devletlerinde, “*devleti harekete geçiren, yön veren ve oluşturan unsurları bir arada tutan hükümdarın kişiliği ve hükümdarlık kurumu olup, hükümdarlık kurumu,*

devletin geleceği ile doğrudan ilintilidir.” Devletin, bir tür merkezi noktası, çekirdeği olan hükümdarın şahsında beliren herhangi bir yozlaşma semptomu, zamanla, kaçınılmaz bir biçimde devlet kurumlarına sirayet edecek ve çöküş sürecindeki önemli etkenlerden biri olarak ortaya çıkacaktır. Bu temel önermeden hareket eden yazarın, Türkiye Selçuklu Devleti’nin çöküşü ile ilgili düşüncesi şu satırlarda görünür olmaktadır: “...Türkiye Selçuklu Devleti’nin çöküşünü hazırlayan nedenler içerden kaynaklanmaktadır. I. İzzeddin Keykavus’un başlattığı ve I. Aâeddin Keukubad’ın devam ettirdiği devlet adamlarını tasfiye hareketi, arka arkaya gelen yetenekli hükümdarlardan sonra, bilgi ve beceri bakımından yeterli olmayan hükümdarların veya küçük yaştaki çocukların tahta oturtulmaları, devletin çöküşünü hazırlayan nedenler arasında yer alır.”

Yine yazara göre, Türkiye Selçuklu Devleti’nin en büyük talihsizliklerinden biri, devlet adamlarının Moğol işgali karşısında direnişi değil, teslimiyeti seçmiş olmalarıdır. Kendi iktidarlarını kurmak, sahip oldukları imtiyazları kaybetmemek ve devlete egemen olan odaklar işgalci Moğollar bile olsa onların yanında yer alarak kendi düzenlerini sürdürmek isteyen bu devlet adamları, kendilerine maddi-manevi imkânlar sunarak devletin önemli makamlarına getiren Selçuklu hükümdarlarına karşı vefa duygusu göstermeyerek ihanet içinde olmuş, işgal karşısında direnmeye teşebbüs eden Türkmenleri engellemek adına ellerinden geleni yapmışlardır. Dolayısıyla, yetersiz hükümdarların malul olduğu yozlaşmanın liyakatsiz ve bencil bürokratlara sirayet etmesi ve hastalığın merkezden çevreye doğru yayılarak devleti içeriden çürütmesi, harici nedenlere yol açan dâhili neden olarak çöküşte merkezi bir öneme sahiptir.

“Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı,” çöküş ve dağılışların genellikle unutulmaya mahkum ve terk edildiği sübjektif bir yaklaşımla ele alınan tarihimiz ile ilgili olarak nihai kertede eleştirel bir metin olarak son derece önemli bir konuma talip görünmektedir. Özellikle Osmanlı Devleti’nin ortaya çıkışı ve bir cihan imparatorluğuna dönüşmesi ile sonuçlanan sürecin başlangıç noktası olan bir dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik dilimlere ve bölümlere ayrılarak çok yönlü bir yaklaşım ile incelenmesi ve eserin, salt “çöküş ve dağılış” meselesine odaklanması bağlamında, incelenmemiş olanı incelediğinden dolayı, Selçuklu tarihçiliğinde önemli bir kilometre taşı olacağı kuşku götürmez bir tespit olarak görülmelidir.

Sonuç olarak denilebilir ki, Ersan tarafından kaleme alınmış olan eser, Türk tarihçiliğinin, özellikle son yıllarda, Osmanlı tarihine nazaran yoka yakın bir ilgiyle ele aldığı/almadığı bir alan olan Selçuklu tarihi açısından önemli bir eser olup, hem Selçuklu tarihçileri hem de klasik dönem Osmanlı tarihçileri tarafından “görülmesi lüzumlu eserler” kategorisine yazgılıdır.